

УДК : 376-056

DOI: <https://doi.org/10.33216/2220-6310-2020-94-1-182-191>

ЕВОЛЮЦІЯ ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПЕДАГОГІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ З ДІТЬМИ З РІЗНИМИ ФЕНОМЕНАМИ ВІДХИЛЕННЯ В РОЗВИТКУ ЗА МЕДИЧНИМИ ДІАГНОЗАМИ

Н. М. Могильова

ORCID 0000-0003-0780-176X

С. В. Сарнацький

ORCID 0000-0003-4313-436X

Ретроспективно-історичний підхід з одночасним баченням перспектив дає можливість більш чітко висвітлити не тільки помилки та окремі досягнення минулого досвіду, а й краще зрозуміти ті, що мають місце зараз. Вдумливо вдивляючись у сучасні педагогічні завдання, ми маємо дати собі раду у тому, що питання, які назріли, народжені не сьогоднішнім, а виношені й умотивовані минулим. Без такого розуміння можна допуститися історичної неправди. У статті авторами робиться спроба вивчення, аналізу основних систем спеціальної освіти з боку педагогіки і психології. Окремо аналізується явище інфантициду, що було характерно для Європейського «темного» мас-простору, і, разом з тим, доводяться протилежні факти, які свідчать про історичне формування толерантного ставлення суспільства до людей з різними феноменами відхилення в розвитку протягом XIV – XIX століть. Аналізується внесок видатних педагогів-філософів, лікарів, психологів та терапевтів, як Вітторіно да Фельтре, Й. Песталоцці, Й. Рейль, Й. Вайзе, К. Керн, Є. Сеген тощо, наводиться і співставляється досвід роботи різних видатних науковців в сфері роботи з дітьми і дорослими із патологіями. Автори зазначають, що на початку XXI століття суспільство висуває різні вимоги до навчання «особливих» дітей. Вже зараз в Україні батьки й діти мають право вибору закладу навчання. Отже, основною думкою статті є питання вибору між диференціацією й удосконаленням структури паралельної освітньої системи, та повною інтеграцією й інклюзією, а також визнання права людини бути «не такою, як всі».

Ключові слова: педагогіка, освіта, психологія, спеціальна освіта, інклюзія, моральне лікування, норма, патологія.

Постановка проблеми. На тлі історії цивілізації генезис специфічних форм навчання та виховання від античності до нашого часу являє собою ряд чітко окреслених етапів, кожному з яких відповідають певні типи установ, закладів, які становлять важливий елемент будь-якої педагогічної системи. Якщо спочатку справа полягала лише в нагромадженні розрізаних даних без чіткого плану їх систематизації, то пізніше внаслідок осмислення й узагальнення досвіду відбувається концептуалізація навчання, що логічно трансформувалася в системі освіти. Навчання стає атрибутивною властивістю й не сприймається поза формами соціокультурних проблем.

Сучасна педагогіка – це не лише теорія. Це наука про педагогічні системи, що розглядають не тільки конкретні питання навчання, а й загальні принципи, закономірності та механізми функціонування й розвитку педагогічних систем, фундаментальні інтегративні проблеми виховання.

Звертаючись до деяких моделей педагогічної системи, можна виділити один із значимих елементів – організаційні форми педагогічної діяльності.

Метою нашої статті є аналіз процесу еволюції організаційних форм освіти дітей з різними феноменами відхилення в розвитку.

Аналіз еволюції ставлення суспільства і держави до людей з відхиленнями в розвитку дозволяє простежити розгортання й реформацію спеціальних освітніх закладів, виникнення й створення нових організаційних основ національних систем спеціальної освіти:

- від перших прецедентів турботи про інвалідів до усвідомлення необхідності піклування про людей з вираженими відхиленнями в розвитку;

- від оригінальних індивідуальних спроб навчання та виховання аномальних дітей до створення паралельної освітньої системи для дітей, які не в змозі засвоїти освітній стандарт у певний термін (Капустін, Сарнацький, 2000).

Якщо оглянути одночасно історію розвитку типів закладів для дітей, розумові здібності яких не відповідають вимогам, сформульованим уніфіковано на основі європейських стандартів мислення, їх видозміни, можна побачити, що в період непевності, функціонування тоталітарної педагогіки кращі її представники зуміли вдихнути в спеціальні заклади, що тільки-но відкривалися, замість різки й псевдонаукової схоластики, дух гуманізму, самовідданої любові до дітей (цих вигнанців суспільства), невичерпний оптимізм, руйнуючи при цьому загальноприйняті «зручні» норми офіційної моралі.

Європейське суспільство відпустило собі на роздуми майже дві тисячі років, щоб усвідомити, нарешті, необхідність визнання, турботи й допомоги людям з вираженими відхилення в розвитку.

До цього були агресія й нетерпимість стосовно них. Відторгнення суспільством відторгнутих природою (той випадок, коли суспільство, на жаль, згідне із природою).

Інфантицид – філософське обґрунтування неповноцінності й непотрібності суспільству людей із грубими фізичними й розумовими відхиленнями в розвитку – такі особливості уваги держави й суспільства до них. (Вражає, що обґрунтували це Платон, Аристотель, Сенека) (Каннабих, 1928).

У цей період можна виділити **Квінтіліана (42–118 р. н.е.)** – давньоримського філософа, оратора, педагога. Можна сказати, що з його вуст уперше пролунало, що *всі діти наділені здатністю до навчання*.

На цьому етапі, мабуть, єдиною формою хоч якоїсь організації життя й дозвілля таких дітей була монастирська опіка, а з виникненням і поширенням християнства, хосписи й притулки для психічно неповноцінних.

В 1198 р. баварський курфюрст відкриває перший притулок для дорослих сліпих.

Хрестоносці приносять перші відомості з арабської та античної медицини й у Європі з'являються середньовічні доллґаузи (від нем. toll – божевільний).

Вітторіно да Фельтре (1378–1446) – видатний італійський гуманіст епохи Відродження, «перший вчитель нового типу», «Сократ нашого часу». Реалізував ідею школи-інтернату в природі – «Дім радості» у Мантуї, вважаючи інтернат суттєвою умовою успішності навчання. Гармонійний розвиток учнів досягався через різноманітність форм і методів викладання (гуманістична тріада навчання: розумове, моральне та фізичне виховання).

У Новий час його ідеї набули високої оцінки і подальшого розвитку в діяльності Гуттенбуоля та організації німецьких і англійських закладів для глибоко відсталих дітей.

Потім пропливають ще шість століть роздумів для переходу від усвідомлення необхідності піклування до усвідомлення можливості виховання й навчання спочатку осіб з ураженням коркового відділу будь-якого аналізатора. Тепер і у відношенні до психічно аномальної людини утверджується природно-науковий реалізм. Розробляються принципи нової наукової педагогіки. Але разом з тим, панування релігійного фанатизму гальмувало гуманістичні починання.

Накопичується досвід індивідуального навчання глухонімих в Англії, Германії, Данії, Іспанії, Італії, Франції.

Неоціненний вклад внесла діяльність **Й.-Г. Песталоцці (1746–1827)** видатного швейцарського педагога-новатора, автора ідеї школи-інтернату, теорії елементарного навчання (розвиваючого навчання). Головна ціль навчання, на його думку - розвиток розумових і духовних сил дитини, психологічно коректне створення правильних взаємостосунків між змістом освіти й учнем, навчання слабоумних і «хворобливих» дітей малими групами.

На початку 18 століття Європа зі скрипом переходить від усвідомлення можливості до усвідомлення необхідності виховання й навчання дітей із проблемами в розвитку, від навчання окремих категорій таких дітей до диференційованої системи спеціального навчання.

Для цього виникли вагомі підстави – спроби введення загальної початкової освіти в деяких країнах Європи привели до проблеми другорічництва й відсіванню учнів. Мишель Фуко з цього приводу зазначав, що частина провини лежала на уніфікації вимог та презумпції однаковості. Не всі другорічники мали інтелектуальну відсталість. Чимала частина їх була не готова засвоювати програми школи з-за своєї неерудованості (История безумия в классическую эпоху, 1997).

Одні з перших спроб виховання та навчання розумово відсталих були започатковані в Німеччині.

Представник німецької лікувальної педагогіки **Й. Х. Рейль (1759–1813)** – німецький лікар, анатом, педагог пропонував для психічно хворих «шпиталі для психічної терапії», де повинні бути організовані школи. До речі, саме йому належить термін «психіатрія».

Вайзе Й. Т. (1793–1859) – вірний прихильник поглядів Песталоцці. Вчитель першого «додаткового» класу при школі для бідноти в м. Зайтц. Педагогічна система – пробудження та розвиток духовних сил дітей з відхиленнями розумового розвитку. Вони не можуть досягнути нормального рівня розвитку, тому не рекомендовано вкладати в його душу більш того, на що він спроможний.

Зегерт (1809–1879) – директор Берлінського інституту глухонімих. Приватний заклад для розумово відсталих дітей - школа-притулок (Берлін, 1845). Визнавалась необхідність обізнаності педагога-дефектолога в питаннях анатомії та фізіології. Велике значення в системі роботи олігофренопедагога - виховання мови в розумово відсталих дітей.

Керн К. (1814–1868) – керівник ряду закладів для слабоумних. Педагогічна система - сувора індивідуалізація навчання, розвиток почуттів

і мови, боротьба проти шаблону та схематизму в роботі із розумово відсталими дітьми.

У Франції відкриваються перші школи для глухонімих (Де Лепе, 1770 р.) та сліпих (В. Гаюї, 1784 р.). З ім'ям останнього пов'язана майже романтична історія відкриття шкіл для сліпих у Росії в епоху Катерини II. На той час - це майже подвиг. В 1789 році школа Де Лепе отримує статус національного інституту глухих.

Епоха Французької буржуазної революції – не тільки кардинальна ламка державного устрою - це ще початок епохи «но-рестренту», «нового побуту» у психіатрії. Ця епоха пов'язана з іменами видатних психіатрів - **Ф. Пінеля (1745–1826), Ж.-Е.-Д. Ескіроля (1772–1840), П.-Ж. Кабаниса (1757–1808).**

В 1799 році в лісах Авейрона було знайдено хлопчика у віці приблизно 11-12 років., який мало був схожий на людську істоту. За проханням Французької академії з великим ентузіазмом приступив до виховання «Авейронського дикуна» **Ж.-М.-Г. Ітар (1775–1838)** – головний лікар Національного Паризького закладу для глухонімих.

Усупереч песимістичному прогнозу Пінеля Ітару вдалося досягти результатів, які сповна виправдали його тяжку працю. Це була сенсація і руйнування сумнівів скептиків щодо можливості успішного розвитку глибоко відсталой дитини.

Е. Сеген (1812–1880) – французький лікар, педагог. Один із засновників олігофренопедагогіки. Автор медико-педагогічної системи сенсомоторного виховання та навчання глибоко розумово відсталих дітей. Відкрив у 1841 р. першу публічну приватну школу для ідіотів.

Тьюк У. (1736–1812) – англійський бізнесмен, філантроп-квакер в 1796 році взяв у свої руки справу заснування притулку для душевнохворих людей у м. Йорк (Йоркський Ретріт) - перший притулок вільний від фізичного примусу над хворими, лікарня нового типу, прообраз спеціальних закладів для дітей-ідіотів. Тут панувало «моральне лікування» – нагляд за пацієнтами без фізичного насилля, ланцюгів та інших атрибутів психіатрії минулих років.

В 1847 році намаганнями англійського психіатра **Д. Коннолі (1794–1866)** та відомого філантропа **Е. Ріда (1787–1862)** було відкрито виховний заклад для імбецилів та ідіотів у м. Гайгет. Через декілька років цей заклад розрісся в комфортабельний та найбільший, визначний за постановкою справи Ірльсвудський притулок.

Виправдовуючи звання філантропа, Рід приклав старань для організації ще 6 притулків, та провів серед учасників з'їзду лікарів у

Лондоні збір пожертв для відкриття «Ройял Альберту» - закладу для слабуумних.

В 1846 р., за ініціативою англійської вчительки *Міс Уайт*, було відкрито першу в Англії (м. Бад) школу-притулок для дітей - ідіотів. Вона зробила це під впливом брошури В. Твілінга про Абендберзький притулок.

С.-Г. Гоу (1801–1876) – американський лікар, тифлопедагог. Голова комісії по вивченню положення дітей з відхиленнями розумового розвитку у штаті Масачусетс. Директор першої школи для при інституті для сліпих у штаті Масачусетс.

Іоганн Якоб Гуггенбуоль (1816–1860) – швейцарський психіатр, педагог. Відкрив у 1841 р. Абендберзьку школу-притулок для ідіотів, епілептиків та кретинів. Пропагував та популяризував ідеї поєднання педагогічних і медичних засобів впливу на розвиток дітей, хворих на ідіотію та кретинізм.

Демор Жан (1867–1941) – бельгійський лікар, педагог-дефектолог. Старший лікар «школи № 14» - першої бельгійської самостійної допоміжної школи. Вперше розробив методику і програму логопедичної роботи, ввів заняття ритмікою, багато уваги приділяв ручній праці. Відстоював принцип утилітарного підходу («теорію корисності») - ніяких абстрактних знань, тільки практичні знання та навички.

Декролі Жан Овідій (1871–1932) – бельгійський педагог, психолог і лікар. Відкрив «Інститут для розумово відсталих дітей». Створив для ненормальних дітей «Школу життя через життя». З його ініціативи були організовані класи для спостереження.

Від педагогів вимагав ретельного вивчення й встановлення діагнозу й прогнозу розвитку кожної дитини. Розробив оригінальну систему дидактичних ігор для сенсорного розвитку.

Санте-ді-Санктіс (1862–1954) – італійський лікар, професор психіатрії та експериментальної психології. Створив приватну лікувально-педагогічну школу-пансіон для розумово відсталих дітей з науково-експериментальною метою (1898, Рим). Високо оцінював роль медицини в галузі виховання й навчання дітей з відхиленнями розумового розвитку.

Марія Монтессорі (1870–1952) – перша жінка-лікар в історії Італії. Захоплюючись роботою з розумово відсталими дітьми, прийшла до висновку, що таким дітям більше потрібне виховання ніж лікування. Продовжуючи розвиток прогресивних ідей Е. Сегена, обґрунтувала програму й методику сенсорного розвитку й виховання розумово відсталих дітей. Відкрила державну ортофренічну школу для відсталих дітей (1898, м. Рим).

Штецнер Г. (1832–1910) – німецький педагог. Вважав, що допоміжна школа повинна мати маленькі класи. Спільно з К. Керном заснував на з'їзді Загального німецького союзу вчителів секцію лікарської педагогіки та Сплку сприяння вихованню дітей з відхиленнями розумового розвитку.

Зіккінгер Й. А. (1858–1930) – німецький педагог, ректор початкових шкіл м. Маннгейм. За його ініціативою була започаткована так звана Маннгеймська розділювальна система початкового шкільного навчання, яка мала виключний успіх. Принцип системи - диференціація шкільних класів відповідно типологічного групування учнів.

Фукс А. (1869–1943) – один з найпопулярніших вчителів допоміжних шкіл у Німеччині кінця XIX - поч. XX ст. Його праці в значній мірі визначили характер діяльності німецької допоміжної школи на протязі півстоліття. За його думкою усі шкільні предмети допоміжної школи повинні бути взаємопов'язані.

Він рекомендує робити розклад занять рухливим: вчитель має право змінювати порядок уроків згідно зі станом працездатності учнів на даний день. Кожна допоміжна школа повинна мати паралельні класи для слабкорозвинених і розумово відсталих та групи подовженого дня.

Висновок. Через віки проходять ідеї подвижництва, самозречення в ім'я науки й того «центра», навколо якого повинна обертатися вся система навчання й виховання. І цей центр – дитина.

XX століття намітило шляхи, якими має йти спеціальна освіта. Чи буде це шлях диференціації й удосконалення структури паралельної освітньої системи, чи піде вона шляхом повної інтеграції й інклюзії. Вже зараз в Україні батьки й діти мають право вибору закладу навчання. А можливо, як альтернатива – це буде шлях відродження перевірених практикою й випробуваних часом оригінальних закладів для аномальних дітей (Є. Сеген, Ф. Вуазен, І. Гуггенбюль, Р. Вайс, Й. Вайзе, К. Керн, Г. Штецнер, О. Декролі, Ж. Демор.)

Концепти «норма» (здоров'я) і «патологія» (хвороба) використовувалися й продовжують використовуватися в медицині, психології, філософії й виступають основними векторами, що задають систему сприйняття й критерії оцінки стану людини в біологічних, соціокультурних, етнічних ситуаціях. Ці категорії є базовими критеріями порівняння поточного (актуального) і постійного (звичайного) стану людей.

Дотепер позначається зарозуміла оцінка «не таких, як всі». І це, незважаючи на те, що людство вже піднялося до визнання їх такими ж громадянами, як усі, й стоїть на порозі визнання за ними права бути не такими, як усі.

Література

1. Дёрнер К. Гражданин и безумие. К социальной истории и научной социологии психиатрии. Москва : Алетея, 2006. 544 с.
2. Каннабиш Ю. В. История психиатрии. Ленинград : Государственное медицинское издательство, 1928. 284 с.
3. Фуко М. История безумия в классическую эпоху. Санкт-Петербург, 1997. 576 с.
4. Капустін А. І., Сарнацький С. В. Концепція вивчення історії олігофренопедагогіки (традиції і новації). Науково-методичний посібник для наукових працівників, аспірантів, студентів педагогічних вузів. ПП «Хортиця». Слов'янськ, 2000. 121 с.
5. Малофеев Н. Н. Специальное образование в России и за рубежом : в 2-х частях, ч. 1. Москва, Институт коррекционной педагогики РАО. 1996. 182 с.

References

1. Dyornier, K. (2006). *Grazhdanin i bezumie. K sotsialnoj istorii i nauchnoj sotsiologii psihiatrii [Citizen and insanity. To the history and scientific sociology of psychiatry]*, 544. Moscow: Aletheia (rus).
2. Kannabih, Yu. V. (1928). *Istoriya psihiatrii [History of psychiatry]*. Leningrad: Gosudarstvennoe medicinskoe izdatel'stvo (rus).
3. Fuko, M. (1997). *Istoriya bezumiya v klassicheskuyu epohu [History of insanity in classic epoch]* (rus).
4. Kapustin, A. I., & Sarnatskiy, S. V. (2000). *Kontseptsiya vivchennya istorii olihofrenopedagogiki (traditsii i novatsii) [Conception of research of the oligophrenopedagogy history]*. Naukovo-metodichniy posibnik dlya naukovykh pratsivnykiv, aspirantiv, studentiv pedahohichnykh vuziv. PP "Khortytsya". Sloviansk (ukr).
5. Malofeev, N. N. (1996). *Spetsialnoe obrazovanie v Rossii i za rubezhom [Special education in Russia and abroad]: in 2 parts, part 1*. Moscow, Institute of remedial pedagogy of Russian Academy of Education (rus).

ЭВОЛЮЦИЯ ОРГАНИЗАЦИОННО-ПЕДАГОГИЧЕСКОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ С ДЕТЬМИ С РАЗЛИЧНЫМИ ФЕНОМЕНАМИ ОТКЛОНЕНИЯ В РАЗВИТИИ ПО МЕДИЦИНСКИМ ДИАГНОЗАМ

Н. Н. Могилева, С. В. Сарнацкий

Ретроспективно-исторический подход с одновременным видением перспектив дает возможность более четко осветить не только ошибки и отдельные достижения прошлого опыта, но и лучше понять те, что имеют место сейчас. Вдумчиво взглядываясь в современные педагогические задачи, мы должны дать себе совет в том, что вопросы, которые назрели, рожденные не настоящим, а выношенные и мотивированные прошлым. Без такого понимания можно допустить историческую неправду. В статье авторами делается попытка изучения, анализа основных систем специального образования со

сторони педагогіки і психології. Отдельно анализируется явление инфантицида, что было характерно для Европейского «темного» масс пространства, и, вместе с тем, доводятся противоположные факты, которые свидетельствуют об историческом формировании толерантного отношения общества к людям с различными феноменами отклонения в развитии в течение XIV – XIX веков. Анализируется вклад выдающихся педагогов-философов, врачей, психологов и терапевтов, как Витторино да Филтре, И. Песталоцци, Й. Рейль, И. Вайзе, К. Керн, Е. Сеген и др.; приводится и сопоставляется опыт работы различных выдающихся ученых в сфере работы с детьми и взрослыми с патологиями. Авторы отмечают, что в начале XXI века общество выдвигает различные требования к обучению «особых» детей. Уже сейчас в Украине родители и дети имеют право выбора учреждения обучения. Итак, основной мыслью статьи является вопрос выбора между дифференциацией и совершенствованием структуры параллельной образовательной системы, и полной интеграцией и инклюзией, а также признание права человека быть «не таким, как все».

Ключевые слова: педагогика, образование, психология, специальное образование, инклюзия, моральное лечение, норма, патология.

EVOLUTION OF ORGANIZATIONAL AND PEDAGOGICAL ACTIVITY WITH CHILDREN WITH VARIOUS PHENOMENA OF DEVELOPMENTAL ABNORMALITIES BASED ON MEDICAL DIAGNOSES

N. M. Mohylioiva, S. V. Sarnatskyi

The Retrospective-historical approach with simultaneous vision of perspectives makes it possible to more clearly highlight not only the mistakes and individual achievements of the past experience, but also to better understand those that are taking place now. Thoughtfully looking at modern pedagogical problems, we should give ourselves advice that the questions that are overdue are not born of the present, but are made and motivated by the past. Without this understanding, historical untruths can be allowed. In the article, the authors attempt to study and analyze the main systems of special education on the part of pedagogy and psychology. Separately, we analyze the phenomenon of infanticide, which was typical for the European "dark" mass space, and, at the same time, we bring the opposite facts, which indicate the historical formation of a tolerant attitude of society to people with various phenomena of deviation in development during the XIV – XIX centuries. The article analyzes the contribution of outstanding teachers-philosophers, doctors, psychologists and therapists, such as Vittorino da Filtre, I. Pestalozzi, and J. Reil, I. Weise, K. Kern, E. Seguin et al.), provides and compares the experience of various outstanding scientists in the field of working with children and adults with pathologies. The authors note that at the beginning of the twenty-FIRST century, society puts forward various requirements for the education of "special" children. Already in Ukraine, parents and children have the right to choose a training institution. Therefore, the main idea of the article is the choice between differentiation

and improvement of the structure of the parallel educational system, and full integration and inclusion, as well as the recognition of the human right to be "not like everyone else".

Keywords: *Pedagogy, education, psychology, special education, inclusion, moral treatment, norm, pathology.*

Могильова Наталія Миколаївна – кандидат психологічних наук, доцент кафедри логопедії та спеціальної психології ДВНЗ «Донбаський державний педагогічний університет» (м. Слов'янськ, Україна). E-mail: kiril1591@ukr.net

Могилева Наталия Николаевна – кандидат психологических наук, доцент кафедры логопедии и специальной психологии ГБУЗ «Донбасский государственный педагогический университет» (г. Славянск, Украина). E-mail: kiril1591@ukr.net

Mohyliova Nataliya Mykolaivna – Candidate of Psychological Sciences, Associate Professor of the Department of Logopaedics and Special Psychology, SHEI "Donbas State Pedagogical University" (Sloviansk, Ukraine). E-mail: kiril1591@ukr.net

Сарнацький Станіслав Володимирович – старший викладач кафедри спеціальної педагогіки та інклюзії ДВНЗ «Донбаський державний педагогічний університет» (м. Слов'янськ, Україна). E-mail: stass911@ukr.net

Сарнацкий Станислав Владимирович – старший преподаватель кафедры специальной педагогики и инклюзии ДВНЗ «Донбасский государственный педагогический университет» (г. Славянск, Украина). E-mail: stass911@ukr.net

Sarnatskyi Stanislav Volodymyrovych – Senior Lecturer at the Department of Special Pedagogy and Inclusion, SHEI "Donbas State Pedagogical University" (Sloviansk, Ukraine). E-mail: stass911@ukr.net